

УДК 159.98:199.944.4019.4

Соціально-психологічні чинники, що впливають на адаптацію військовослужбовців строкової служби

Мозговий В. І.

У статті викладено матеріали дослідження соціально-психологічних чинників, що мають вплив на психологічну адаптацію військовослужбовців строкової служби в період проходження ними учбової підготовки до прийняття ними присяги. Виявлено стержневі фактори соціально-психологічного впливу на адаптацію особистості військовослужбовців. Специфічним чинником, який відмежовує цивільне життя від військового є фактор «Правильна організація режиму дня»

Ключові слова: адаптація військовослужбовців, стержневі соціально-психологічні чинники, специфічний фактор адаптації «Правильна організація режиму дня», психоедукація військовослужбовців.

В статье изложены материалы исследования социально-психологических факторов, влияющих на психологическую адаптацию военнослужащих срочной службы в период прохождения ими учебной подготовки до принятия присяги. Выявлено стержневые факторы социально-психологического влияния на адаптацию личности военнослужащих. Специфическим фактором, который отделяет гражданскую жизнь от военного является фактор «организации режима дня».

Ключевые слова: адаптация военнослужащих, стержневые социально-психологические факторы, специфический фактор адаптации «Правильная организация режима дня», психоедукация военнослужащих.

The article presents research materials of socio-psychological factors that influence psychological adaptation conscripts during the period of their educational training before taking the oath. There were found pivotal factors of socio-psychological impact on the adaptation of individual soldiers. A specific factor that separates the military from civilian life is a factor of "organization mode of the day."

Keywords adaptation of core social and psychological factors specific factor adaptation "Proper organization of the NPT regime," psychoedukatsiya soldiers.

Постановка проблеми. Соціально-психологічна адаптація є активним освоєнням особистістю чи групою нового для них соціального середовища [1, с.89], пристосуванням індивіда під групові норми та вимоги. Для молодого військовослужбовця це означає включення до системи взаємин у військовому колективі, входження у цей колектив у якості рівноправного члена. Разом з тим, призов на військову строкову службу є певним стресом для молодих людей, пов'язаний із зміною оточуючого середовища, зокрема віддаленість від рідних та близьких, постійне перебування у чоловічому колективі і т. ін.

Тому вдала соціально-психологічна адаптація молодих солдатів до військової служби під час їхнього перебування в учбових частинах є запорукою їх подальшої успішної служби в бойових частинах, мотивованого прагнення до продовження подальшої служби за контрактом.

В умовах здійснення АТО це є дуже важливим фактором, який дозволяє відмовитися від проведення заходів масової мобілізації чоловічого населення країни та формування більш досконалої, професійної армії за контрактом.

Експертне визначення соціально-психологічних чинників, що впливають на адаптацію особового складу до вимог військово-професійної підготовки у перший місяць служби перед прийняттям присяги є важливим елементом у системі психологічного супроводу військовослужбовця. Вивчення цих чинників дозволить, по-перше, виокремити ті чинники, які мають найбільший вплив на особистість військовослужбовця, по – друге, скласти дієву програму заходів направлену на поглиблення та формування певних ідентифікаційних особистісних механізмів пов'язаних з подальшою військовою службою.

Мета даної статті – визначити соціально-психологічні чинники, які впливають на адаптацію особистості військовослужбовця в залежності від виявленого рівня його стресостійкості в період військово-учбової підготовки до прийняття ним присяги.

Аналіз попередніх досліджень Проблеми психологічної адаптації військовослужбовців до особливих умов їх діяльності розглядалися рядом дослідників С.Ю. Іванніковим [2], П.П. Криворучко [3], Д.І. Сохадзе [4], О.А. Телічкиним [5] тощо. Зокрема досліджувалась адаптація військовослужбовців до виконання миротворчих місій Н.А. Агаєв [6] та ін.

Проблема стійкості особистості військовослужбовця до стресу була розглянута в дослідженнях Н.І Дяченко, Л.О. Кандиловича, С.І. Сівіна, І.І. Ліпатова, А.Л. Злотнікова, А.В. Чирви, А.В. Порицького та ін. [7], які показали, що подолання негативних психологічних станів у військовослужбовців зростає при засвоєнні відповідних вмінь, навичок та когнітивно-поведінкових стратегій. Вказані автори зосередились, в основному, на когнітивних, поведінкових та психофізіологічних аспектах подолання стресового стану та підвищенню емоційної стресостійкості. Особистісні чинники та механізми ефективного функціонування особистості в умовах професійного психоемоційного стресу не були предметом спеціального дослідження. Разом з тим, особистісний контекст розв'язання проблеми стійкості до стресу може містити як нові конструктивні можливості її вирішення, так і розробку нових методів підготовки військовослужбовців для ефективного виконання ними своїх службових обов'язків.

Методи дослідження. Для вивчення впливу соціально-психологічних факторів на особистість

військовослужбовців та формування відповідної адаптивної поведінки під час проходження ними військово-учбової підготовки у перший місяць служби у військовому колективі психологами частини було розроблено спеціальну анкету. Анкета містила у собі експертно визначені чинники, які впливають на особистість військовослужбовця під час його адаптації до військової служби.

Так, було визначено наступні соціально-психологічними чинники : 1) підтримка рідних; 2) власні якості; 3) підтримка товаришів; 4) підтримка офіцерів; 5) режим дня; 6) спортивні заходи; 7) навчання; 8) культурні заходи; 9) робота психолога; 10) зустрічі із священником.

Військовослужбовцям пропонувалось оцінити в балах від 0 до 10 кожний із запропонованих факторів, які впливають, на їх думку, на адаптацію у військовому колективі щодо несення служби і виконання службових обов'язків, а також на свій розсуд внести будь який новий фактор впливу.

Виявлення рівня нервово-психічної стійкості військовослужбовців до несення військової служби було досліджено за методикою «Прогноз». Опитувальник містить чотири шкали - ширості, нервово-психічної стійкості, схильності до суїциду і схильності до містичного зриву. Ці шкали сформовані на підставі результатів факторного аналізу і відображають сукупність взаємопов'язаних факторів. Шкала нервово-психічної стійкості відображає стійкість до стресів, вміння адаптуватися в нових соціальних умовах, рівень розвитку саморегуляції. Низький бал свідчить про надійний захист від дії стрес-факторів звичайних життєвих ситуацій, що базується на впевненості в собі, оптимістичності та активності. Навпаки, високий бал дозволяє припускати наявність депресивного синдрому, педагогічної занедбаності, психопатизації різних видів, які створюють передумови для імпульсивної поведінки, агресивного ставлення до соціального оточення чи відлюдькуватості, інертності, зниженої соціальної активності тощо.

Концепція дослідження. Вивчити, шляхом прорейтингу, ступінь впливу експертно визначених соціально-психологічних чинників на адаптацію військовослужбовця до несення служби в залежності від виявленого у нього рівня нервово-психічної стійкості та виокремити більш впливові з них.

У дослідженні прийняло участь дві групи військовослужбовців одного призову «Весна - 2017». Кожна із груп проходила адаптаційний період терміном в один місяць, послідовно (перша та друга присяга) на базі 8 - го навчального центру Державної спеціальної служби транспорту.

Дослідження проводилося у два етапи. На першому етапі – всі військовослужбовці першої присяги проходили анкетування та психодіагностичне дослідження. Робота психолога з військовослужбовцями проводилась в основному індивідуально, зокрема з тими, хто виявив несприятливий прогноз нервово-психічної стійкості та в окремих підрозділах. На другому етапі – всі військовослужбовці другої присяги крім анкетування, психодіагностичного дослідження, проходили психоедукацію та тренінги щодо стабілізації психоемоційного стану та задіяння особистісних ресурсів на подолання стресової ситуації на рівні взводу. Індивідуальна робота з психологом проводилась з тими, хто виявив несприятливий прогноз нервово-психічної стійкості.

Результати дослідження. У дослідженні прийняло участь 656 військовослужбовців, з них 209 осіб – першої присяги та 447 - другої присяги. В таблиці 1 представлено визначений середній бал соціально-психологічних чинників в залежності від виявленого рівню нервово-психічної стійкості військовослужбовців першої присяги.

Таблиця 1

Середній бал соціально-психологічних чинників за рівнем НПС (перша присяга)

№	Рівень НПС	Фактори соціально-психологічного впливу										
		кількість	Підтримка офіцерів/ прапорщиків/ сержантів	підтримка товаришів по службі	Підтримка батьків/ рідних/ друзів	Власні психологічні якості	Робота психологів	Зустрічі зі священником	Правильна організація режиму дня	Проведення спортивних заходів	Проведення культурних заходів	Навчання професіям
1.	Високий / добрий	29	5,5	7,3	7,5	7,9	3,4	3,1	5,8	3,9	4,2	5,1
2.	Задовільний	110	5,6	7,4	7,6	7,5	3,5	3,3	5,2	5,9	4,45	4,9
3.	Крайній /	34	5,7	7,5	8,6	7,3	3,8	3,4	4,8	3,2	5,4	4,4
4.	незадовільний	18	5,4	7,2	8,7	6,9	4,2	3,4	3,2	2,75	4,5	4,3
5.	нещирі	18	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
6.	Середні/ загальні	209	5,55	7,36	8,1	7,4	3,71	3,2	5,0	4,75	4,55	4,66
7.	місце за рейтингом		4	3	1	2	9	10	5	6	8	7

Як видно з таблиці 1 всього було обстежено 209 осіб – першої присяги. З них, виявлено: нещирих – 18 осіб (8,6%) отримані дані не враховувалися.

Сприятливий прогноз нервово-психічної стійкості виявлено у 174 осіб (29 – високий та добрий, 110 – задовільний, 34 – крайній). У 18 осіб виявлено незадовільний стан, що дозволяє припустити наявність депресивного синдрому, педагогічної занедбаності, психопатизації різних видів.

Разом з тим, аналіз отриманих даних, а саме оцінки військовослужбовцями соціально-психологічних чинників, які впливають на їх стан адаптованості до несення військової служби дозволив визначити рейтингове місце цього чиннику. Так, на першому місці визначено чинник «Підтримка батьків / рідних / друзів», безумовно він є одним із основних мотивуючих факторів щодо адаптації молодого військовослужбовця до вимог військової служби. На другому, «Власні психологічні якості», що говорить про задіяння особистісних якостей та певних рис характеру для подолання стресу, пов'язаного із призовом в армію. На третьому місці «Підтримка товаришів по службі» мається на увазі доволі швидке, в умовах призову, встановлення комунікативних зв'язків з товаришами у підрозділі, формування на рівні мікрогруп, близького оточення для подолання утвореного «вакууму цивільних друзів».

Четвертим у рейтингу став фактор «Підтримка офіцерів / прапорщиків, сержантів» - це говорить про те, що керівний склад підрозділів якісно виконує свої обов'язки за призначенням.

П'ятим фактором, який впливає на адаптацію строковиків до військової служби є «Правильна організація режиму дня». Це цілком закономірно. Цей фактор є організуючим та дисциплінуючим для військовослужбовця у їх повсякденному житті, тому дотримання режиму дня позитивно впливає на їх особистісну адаптацію у військовій частині.

Разом з тим, є низка факторів зворотнього рейтингу: 10) «Зустрічі зі священником»; 9) «Робота психологів»; 8) «Проведення культурних заходів»; 7) «Навчання професіям»; 6) «Проведення спортивних заходів».

Цілком закономірно, що «Зустрічі зі священником» поки що займають останнє місце у цьому рейтингу. Це пов'язано перш за все із тим, що посада священнослужителя з'явилася у штатному розкладі частини зовсім недавно, також перебування священника в частині обмежено часом, а звернення військовослужбовців до священника не стало повсякденною нормативною практикою.

«Робота психологів» поки ще займає передостаннє місце в цьому рейтингу і це також пов'язано з певною культурою звернення про психологічну допомогу. Звернутись до психолога в очах інших визнати себе «психом». Незважаючи на те, що така робота ведеться повсякденно навіть ті військовослужбовці, що звертались про індивідуальну допомогу не будуть афішувати про це іншим.

Інші фактори: 8-е місце «Проведення культурних заходів», 7-е місце «Навчання професіям», 6-те місце «Проведення спортивних заходів», на наш погляд, займають своє рейтингове місце в залежності від спланованих керівництвом підрозділів заходів і в майбутньому також можуть використовуватись як ефективний інструмент адаптації військовослужбовців до служби в армії.

В таблиці 2 представлено визначений середній бал соціально-психологічних чинників в залежності від виявленого рівню нервово-психічної стійкості військовослужбовців другої присяги.

Було обстежено 447 осіб, з них 80,98% (362 осіб) виявилися такими, що мають сприятливий прогноз, високий та середній рівень нервово-психічної стійкості до виконання службових обов'язків. Група військовослужбовців, яка виявила незадовільний стан нервово-психічної стійкості складала 23 особи (5,1%). У 62 (13,8%) виявлено нещирість у відповідях і тому їх отримані дані не є дійсними.

Таблиця 2

Середній бал соціально-психологічних чинників за рівнем НПС (друга присяга)

№	Рівень НПС	кількість	Фактори соціально-психологічного впливу									
			Підтримка офіцерів/ прапорщиків/ сержантів	підтримка товаришів по службі	підтримка батьків/ рідних/ друзів	власні психологічні якості	робота психологів	Зустрічі зі священником	Правильна організація режиму дня	Проведення спортивних заходів	Проведення культурних заходів	Навчання професіям
1.	Високий / добрий	91	6,1	7,1	7,8	8,9	5,1	3,1	5,4	3,9	4,2	2,9
2.	задовільний	246	5,6	7,7	7,8	7,1	5,4	4,6	4,3	4,9	4,4	3,6
3.	Крайній	25	5	7,6	8,5	6,9	5,7	4,1	4,9	2,2	5,4	1,9
4.	Незадовільний	23	5	7,7	8,6	6,8	5,8	4,1	4,8	2,2	5,4	1,8
	нещирі	62	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Середні/ загальні	447	5,56	7,5	8,6	7,6	5,4	3,9	4,8	3,66	4,66	2,76
	місце за рейтингом		4	3	1	2	5	8	6	9	7	10

Особливістю роботи з групою військовослужбовців другої присяги було проведення наступних психологічних заходів по роботі з особовим складом: 1) проведення психоедукації (психоосвіти) військовослужбовців щодо особливостей переживання стресової ситуації у зв'язку з призовом в армію; 2) проведення з кожним взводом тренінгового заняття направлено на стабілізацію психоемоційно стану та задіяння особистісних ресурсів для подолання стресу; 3) за рекомендацією психологів включення до проведення культурних заходів, фільмів, що впливають на «включення» ідентифікаційних механізмів, пов'язаних із військовою службою.

Після проведення цієї роботи було проведено анкетування особового складу щодо виявлення рейтингу факторів, які впливають на адаптацію військовослужбовців до несення військової служби.

Так, перші чотири позиції посіли ті ж самі фактори, що були виявлені при дослідженні групи військовослужбовців першої присяги: 1) «Підтримка батьків / рідних / друзів»; 2) Власні психологічні якості; 3) Підтримка товаришів по службі; 4) «Підтримка офіцерів / прапорщиків, сержантів». Стабільна рейтингова позиція цих чинників свідчить про їх стрижневе місце в адаптації військовослужбовців строкової служби. Зміна рейтингу інших факторів під впливом проведення організованих психологічних заходів з особовим складом свідчить про їх певну динаміку і можливість ефективного впливу на якість адаптації особового складу з боку фахівців відділу морально-психологічного забезпечення.

В таблиці 3 приведено порівняльні дані рейтингів військовослужбовців першої та другої присяги.

Таблиця 3

№ п/п	Фактори впливу на рівень адаптації військовослужбовців	Перша присяга	Рейтингове місце за впливом	Друга присяга	Рейтингове місце за впливом
		Узагальнений середній бал		Узагальнений середній бал	
1.	Підтримка офіцерів	5,55	4	5,56	4
2.	Підтримка товаришів	7,36	3	7,5	3
3.	Підтримка рідних	8,1	1	8,6	1
4.	Власні якості	7,4	2	7,6	2
5.	Робота психологів	3,71	9	5,4	5
6.	Зустрічі зі священником	3,2	10	3,9	8
7.	Режим дня	5,0	5	4,8	6
8.	Спортивні заходи	4,75	6	3,66	9
9.	Культурні заходи	4,55	8	4,66	7
10.	Навчання професіям	4,66	7	2,76	10

Як видно з таблиці 3 свій рейтинг на кращу позицію змінили такі чинники: фактор «Робота психологів» значно змінив свій рейтинг (з 9-го місця на 5-те) – завдяки застосованим масовим психологічним заходам на рівні «батальйон – взвод», «зустрічі із священником» (з 10-ї позиції на 8-му) та «проведення культурних заходів» (з 8-го місця на 7-ме).

Разом з тим, погіршився рейтинг чинників «Проведення спортивних заходів» та «навчання професіям», що є фокусом подальшої організаційної роботи керівного складу підрозділів щодо їх ефективного задіяння у програмі військово-учбової роботи.

Особливе місце займає фактор «Правильна організація режиму дня». Його позиція у рейтингу майже стабільна – 5-6 місце і може також відноситись в певній мірі до стрижневого фактору. Разом з тим, цей чинник є єдиним специфічним чинником, який впливає на психофізіологію поведінки особистості. Він чітко відмежовує характер військової поведінки від поведінки в цивільному житті. Його вплив важко переоцінити у адаптивний період бо він закладає майбутнє ставлення до організації та усвідомлення вимог до військової служби взагалі і виконання службових обов'язків зокрема.

Висновки:

1. Виявлено наступні стрижневі соціально-психологічні чинники, що впливають на адаптацію особового складу у військово-учбовий період до прийняття ним присяги: 1) «Підтримка батьків / рідних / друзів»; 2) Власні психологічні якості; 3) Підтримка товаришів по службі; 4) «Підтримка офіцерів / прапорщиків, сержантів».

2. На позитивну динаміку впливу певних чинників на особистість військовослужбовця в адаптаційний період відіграє гнучке поєднання та проведення таких форм роботи психолога з великою і малою групою (на рівні «батальйон - взвод»), як психоедукація та тренінг.

3. Чинник «Правильна організація режиму дня» є специфічним і відіграє особливу роль у формуванні військової поведінки та певної ідентифікації з військовою діяльністю.

4. Чинники, що втрачають свій вплив на особистість військовослужбовця в адаптаційний період повинні стати фокусом організаційної та змістовної роботи керівного складу підрозділу і потребують у подальшому відпрацювання практики їх цільового планування та ефективного застосування.

Література

1. Військова психологія / під. ред. Маклакова О.Г. – Санкт-Петербург, 2004. – 426 з.
2. Бодров В.А. Психология профессиональной пригодности: Уч. пособие для вузов. / В.А. Бодров

– М.: ПЕР СЭ, 2001. – 511 с.

3. Криворучко П.П. Психологічне забезпечення миротворчої діяльності у ЗС України / П.П. Криворучко // Зб. на- ук. праць Військового гуманітарного інституту Національної академії оборони України. – 2003.– № 5(36). – С. 28-41.

4. Сохадзе Д.І. Професійний психологічний відбір кандидатів для комплектування підрозділів миротворчих сил: автореф. дис. ... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: спец. 19.00.09. «психологія труда в особливих умовах» / Д.І. Сохадзе. – Харків. 2004. – 18 с.

5. Теличкін А.А. Особенности психической адаптации сотрудников полиции к условиям службы в миротворческой миссии ООН: Дисс... на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук, 19.00.01. «Общая психология, психология личности, история психологии» / А.А Теличкин – Х. университет внутренних дел, 1998. – 180 с.

6. Н.А. Агаєв Визначення психологічних якостей військовослужбовців миротворчого контингенту/ Н.А. Агаєв /ВІСНИК НТУУ “КПІ”. Філософія. Психологія. Педагогіка. Випуск 1’2006

7. Мозговий В.І. Особливості структурної організації симптомокомплексу стресостійкості стресовразливості у військовослужбовців, що приймали участь в миротворчих операціях. /В.І. Мозговий // Наукові записки Харківського військового університету. Соціальна філософія, психологія. – Харків: ХВУ, 2005.- Вип. 1 (21). – с.172-178

References

1. Viyskova psihologiya / pid. red. Maklakova O.G. – Sankt-Peterburg, 2004.– 426 z.

2. Bodrov V.A. Psihologiya professionalnoy prigodnosti: Uch. posobie dlya vuzov./ V.A. Bodrov – М.: PER SE, 2001. – 511 s.

3. Krivoruchko P.P. Psihologichne zabezpechennya mirotvorchoyi diyalnosti u ZS Ukrayini / P.P. Krivoruchko // Zb. na- uk. prats Viyskovogo humanitarnogo institutu Natsionalnoyi akademiyi obroni Ukrayini. – 2003.– № 5(36). – S. 28-41.

4.Sohadze D.I. Profesiyniy psihologichniy vidbir kandidativ dlya komplektuvannya pidrozdiliv mirotvorchih sil: avtoref. dis. ... na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk: spets. 19.00.09. «psihologiya труда v osoblivih umovah» / D.I. Sohadze. – Harkiv. 2004. – 18 s.

5. Telichkin A.A. Osobennosti psicheskoy adaptatsii sotrudnikov politsii k usloviyam sluzhbyi v mirotvorcheskoy missii OON: Diss... na zdobuttya nauk. stupenya kand. psihol. nauk, 19.00.01. «Obschaya psihologiya, psihologiya lichnosti, istoriya psihologii» / A.A Telichkin – H. universitet vnutrennih del, 1998. – 180 s.

6. N.A. Agaev Vznachennya psihologichnih yakostey viyskovosluzhbovtziv mirotvorchogo kontingentu/ N.A. Agaev /VISNIK NTUU “KPI”. Filosofiya. Psihologiya. Pedagogika. Vipusk 1’2006

7. Mozgoviy V.I. Osoblivosti strukturnoyi organizatsiyi simptomokompleksu stresostiykosti stresovrazlivosti u viyskovosluzhbovtziv, shcho priymali uchast v mirotvorchih operatsiyah. /V.I. Mozgoviy // Naukovi zapiski Harkivskogo viyskovogo universitetu. Sotsialna filosofiya, psihologiya. – Harkiv: HVU, 2005.- Vip. 1 (21). – s.172-178